

# Apologetikk for allmenne sannheter

Bjørn-Are Davidsen

Sivilingeniør og innovasjonsleder, Telenor

*bjorn-are.davidsen@telenor.com*

Kristen apologetikk handler ikke bare om særkristne standpunkter, men om allmenne sannheter. I en tid der det ikke mangler myter om kristen tro, kan kildebasert forskning motvirke negative stereotypier, også om argumenter for kristen tro. Seriøse samtaler om livssyn kan ikke bygge på faktafeil som fremmer fordommer mer enn forståelse.

Justin Martyrs Første apologi fra rundt år 150 er ikke et lokalt leserinnlegg, men rettet til keiseren.<sup>1</sup> Vi snakker ikke om en sekterisk tekst med krav om å favorisere kristen tro. Justin leverer en allmenn appell til fornuft og etterprøvbarehet, i en tid der kristne blir anklaget for ateisme, umoral og manglende lojalitet mot keiseren. Han ønsker både å motvirke stereotypier som reduserer kristnes troverdighet og å gi gode grunner for kristen tro. Justin lener seg verken til hersketeknikker eller maktposisjon. Han skriver ikke bare et lidenskapelig forsvar for kristendommen som sannhet, men som en lovlig tro, selv om staten misbilliget større religiøse innovasjoner. Som navnet han er kjent under tilsier, handler dette for Justin ikke bare om lære, men om liv.

## Apologi for apologetikk

Nå er det ikke noe tema i Norge om kristen tro er tillatt, men det betyr ikke at behovet for kristen apologetikk er borte. Som på Justins tid handler dette både om å motvirke negative stereotypier og gi positive grunner. Samtidig er det ikke slik at apologetikk synes å være et stort ideal i 2014. Det er ikke uvanlig i debatter å

høre ordet brukt for å desavuere motparten: ”Nå fremstår du som en apologet”. Bør man ikke i stedet være på en ærlig og åpen søken etter sannhet? Blir det ikke krampaktig å forsvare gamle standpunkter, nær sagt uansett?

At det kan tenkes uheldige former for apologetikk, gjør det ikke logisk gyldig å slutte fra at noen forsøker å forsvare et standpunkt, til at standpunktet må være feil. Det bør heller ikke være problematisk å forsvare standpunkter. Mener jeg å ha konklusjoner som bygger på gode grunner, bør det tvert i mot være et ideal å legge disse grunnene frem for å se hvor godt de holder. Dette bør være like stuerent enten det jeg forsvarer er politiske standpunkter, valg av utdannelse eller av livssyn. Skal kristen apologetikk ha noen verdi, må den som hos Justin, bygge på rasjonelle og etterprøvbare argumenter, og vise vilje til selvkritikk. Samtidig er utfordringen at den i dag ikke bare handler om kristne sannheter som Guds eksistens eller treenigheten. Den handler også om mer allmenne sannheter knyttet til historie, filosofi og vitenskap.

De seneste par hundre år har det skjedd en markant endring som er lett å overse eller undervurdere. Mange feiloppfatninger er blitt kulturelle selvfølgeligheter. På noen områder har disse ført til negative stereotypier om kristne og kristen tro. Det er vanlig å reagere på påstander som bryter med det man er vant til å høre, men verre når de høres helt riktige ut. Derfor møter for eksempel vaksinemotstandere og tilhengere av konspira-

sjonsteorier fort skepsis – ikke bare fordi det kan vises at de bryter med fornuft og forskning, men fordi påstandene lyder urimelige. Men det samme gjelder ikke folkelig eller faglig religionskritikk som bryter med normal vitenskap. Vi ser dette spesielt på tre områder som hver på sin måte viser hvordan den offentlige samtalen om religion forstyrres av myter og misvisninger. Det ene handler om synet på kirkehistorien. Forestillingen om den mørke middelalderen og kirkens kamp mot vitenskapen er en gjenganger i populærvitenskap, lærebøker og religionsdebatter. Den andre handler om antikirkelige superbestsellere som *Da Vinci-koden* med underlige påstander om Bibelen og Jesus, paver og munk. Den tredje viser at dette også eksisterer i academia, spesielt når temaet er gudsargumenter. Her ser vi uheldige blindfelt. I stedet for å gjengi argumentene rett, videreføres misforståelser. På noen områder har generasjoner av studenter fått presentert gudsbevis som ikke bare har feil i noen nyanser, men i selve hovedpoenget. I stedet for å forklare gudsbevisene, slik at man kan ta stilling til dem i ekte versjoner, blir de avvist ut fra fremstillinger som sier det motsatte. Noe av dette kan føres tilbake til Kant, annet til Hume, Spinoza eller Descartes.

### Myten om middelalderens mørke

På mange måter lever vi alle i en slags fortolket virkelighet. Ikke minst fordi vi ser nåtiden i lys av fortellingene vi har om fortiden. I religionsdebatter er det ikke vanskelig å oppdage at narrativet om middelalderen setter tonen. Både fordi den oppfattes som svært mørk og fordi det er kirken og kristen tro som får skylden. Når man møter kristne som er i mot abort eller aktiv dødshjelp, søndagsåpne butikker eller stamcelleforskning, er en vanlig reaksjon at de bare ønsker seg tilbake til middelalderen. Dette er ikke til-

feldig retorikk, men en typisk forestilling. Og siden alle vet hvordan middelalderen var, trenger man verken å oppgi eller undersøke forskning og kilder. I stedet kan man slå fast at Kirken mente jorden var flat og forfulgte alle som hevdet noe annet. Det var først på kirkemøtet i Nikea at det ble vedtatt med knapt flertall at kvinnen har sjel.<sup>2</sup> Hvor ille det stod til, vises av at de kristne satte fyr på det store biblioteket i Aleksandria, der all datidens kunnskap var samlet. Den viktige greske matematikeren Hypatia ble myrdet fordi hun var kvinne og hedensk filosof. Kirurgikunnskapen var lav siden kirken forbød disseksjoner.<sup>3</sup> Kopernikus skapte sjokkbølger fordi han fratok oss vår privilegerede plass i sentrum av universet. Bruno ble brent på bålet for å hevde at universet var uendelig. Galilei ble forfulgt fordi han viste at Kopernikus hadde rett i at jorden gikk i bane om solen, og dermed sådde tvil om Bibelen som urokkelig naturvitenskap.

Dette er bare noen av mange eksempler på kirkens kriminelle stormløp mot opplysning. En tro som frykter fornuften og løpende har forsøkt å kvele all tilløp til rasjonalitet i fødselen, er verken mulig eller interessant å forsvare intellektuelt. Kristen apologetikk er ikke bare et umulig prosjekt, det er direkte umoralsk.

Deler av narrativet vokste frem fra protestantisk propaganda mot katolikker. Det ble forsterket under opplysningstiden og videreutviklet av kirkekritiske polemikere som Thomas Huxley, John William Draper og Andrew Dickson White på andre halvdel av 1800-tallet. Mytene lever videre selv om forskningen har vist at de ikke holder, fra Pierre Duhem til David C. Lindberg, Ronald Numbers og Edward Grant.<sup>4</sup>

Et lite utvalg av mytene som inngår i narrativet er gitt i tabellen.

Ikke uvanlige påstander	Hva sier kildene? <sup>5</sup>
1. I middelalderen hevdet Kirken at jorden var flat og forfulgte dem som mente noe annet.	I middelalderen var lærde, i og utenfor kirken, enige om at jorden var en kule. Dette var også pensum ved universitetene. Vi finner dette omtalt som en selvfølge både hos Thomas Aquinas og Dante.
2. Kristne fryktet antikkens kunnskap så mye at de brant det store biblioteket i Aleksandria i år 391.	Biblioteket ble skadet og i noen grad gjenoppbygget flere ganger mellom 145 f.Kr. og 200-tallet e.Kr. Ingen kilder sier at skrifter gikk tapt da kristne ødela byens Serapis-tempel i 391. <sup>6</sup> Antikkens kunnskap var pensum på katedralskoler og universiteter.
3. Videreføringen av antikkens arv ble umulig da kristne drepte Hypatia i 415. De fleste kristne så filosofi og vitenskap som ”hedenskap og vrangvilje som det gjaldt å bekjempe med alle midler”. Mordet ”var slutten på Alexandria som oldtidens lærdomssenter”. <sup>7</sup>	Naturfilosofen Hypatia var offer for en politisk makt-kamp og kristne støttespillere skrev opprørt om hendelse. <sup>8</sup> De nyplatoniske skolene som tok over hadde en mer aggressiv antikristen profil. Som Stigen nevner, var det fremstående alexandrinske naturfilosofer senere, som Filoponos (490-570) som foregrep Galileos bevegelseslære. Naturfilosofien ble i større grad hemmet av folkevandringer, økonomisk kollaps og at arabere erobret lærdomssentra på 600-tallet.
4. Det var et avgjørende og talende brudd med antikkens vitenskap at det nyplatoniske akademiet i Aten ble stengt på keiser Justinians befaling i 529 og de ledende filosofene ble utvist fra riket.	Oppgjøret var ikke med vitenskap eller antikken, men mot spådommer og magiske ritualer. Uten å se for mye toleranse i dette, gjaldt forbudet en bestemt type kompromissløs nyplatonisk filosofi – og det bare i Aten. Det ble ikke slutt på å undervise i antikkens tenkning med dette andre steder. <sup>9</sup>
5. Det var et sjokk for kirken og folk flest at Kopernikus viste at jorden ikke lenger var midtpunktet. Dette detroniserte mennesket fra å være den ypperste i skaperverket.	Jorden hadde lavest verdi i antikkens verdensbilde, mens planetene over månens bane tilhørte den fullkomne verden. Å løfte jorden opp til en planet, ga den større verdi. En av Kopernikus’ støttespillere, Reticus, skrev at ”Jordkulen er blitt opphøyet, mens sola har steg ned til universets midtpunkt”. <sup>10</sup>
6. Munken Bruno var en martyr for moderne vitenskap og ble brent i år 1600 fordi han fremmet Kopernikus’ lære om jorden i bane om solen.	Bruno var ingen naturvitenskapsmann og avviste observasjoner og målinger som vei til sannhet. Som tilhenger av Hermes Trismegistus var han mer opptatt av indre syner av et uendelig antall verdener, enn av om jorden gikk rundt solen. Domspapirene er tapt, men han ble antagelig dømt for å fremme heresier, muligens også for spionasje. <sup>11</sup>
7. Galileo ble forfulgt fordi han ved å vise at solen var i sentrum, motbeviste Bibelen. Dette førte til livsvarig fengsel for ham da han var en gammel mann på 70 år.	Selv om modellen var feil, Galileo manglet bevis og dels bygget på feil, provoserte han ved å hevde den var bevist, og å belære Kirken i bibeltolkninger. I en urolig tid under 30-årskrigen ønsket Kirken å verne sin autoritet og påla ham å hevde at han kom med en teori, ikke en bevist sannhet. Han havnet ikke i fengsel, men fikk husarrest. <sup>12</sup>
8. Kirken gikk hardt og massivt ut mot Darwin da han presenterte evolusjonsteorien i 1859.	Det er lite tegn til en slik massiv respons i datidens aviser. Darwin ble støttet av sentrale kristne som Asa Gray, George Frederick Wright og James Dana, senere også B. B. Warfield. <sup>13</sup> Flere kritikere var ikke-kristne vitenskapsmenn som Louz Agazzis (1807-1873). Kreasjonismen fikk liten betydning før ”Creation Research Society” i 1963. <sup>14</sup>

Slike myter kan mer faglig kalles *faktoider*, forestillinger som høres sanne ut, men som altså er usanne. Mer kjente eksempler er påstander om at vikingene hadde horn på hjelmene eller at den kinesiske mur kan sees fra månen.

Hvor fast enkelte myter sitter, ser vi i:

Jeg er fristet til å nevne enda en myte, selv om den ikke har så mye med matematikk å gjøre: 'Allerede 500 år f. Kr. visste greske vitenskapsmenn at jorden var kuleformet. Likevel hevdet kirken i Europa lenge at jorden var flat, og straffet folk som hevdet noe annet. De vitenskapsmennene som var dristige nok til å si at jorden var kuleformet, levde et farlig liv og kunne bli straffet med døden.'<sup>15</sup> Myten om at kirken i Europa lenge hevdet at jorden var flat, avlives i boken "Inventing the Flat Earth: Columbus and Modern Historians" av Jeffrey Burton Russell. En annen bok er enda mer på villspor: 'Nicolaus Copernicus levde på 1500-talet. Før hans tid var det ei vanleg oppfatning at Jorden var flat, og at Jorden var sentrum i universet. Han oppdaga både at Jorden var rund, og at Solen er sentrum i solsystemet vårt.'<sup>16</sup> Skal slike myter viderebringes, synes jeg ihvertfall tre krav bør stilles: det må opplyses at de ikke er historisk korrekte, de må være relevante og de må være politisk 'ufarlige'. En myte som stempler kristne som uvitenskapelige oppfyller heller ikke det siste av disse kravene.<sup>17</sup>

Når dette formidles for elever som brenner for matematikk og vitenskap, skal det godt gjøres ikke å utvikle eller styrke et fiendebilde mot kirken og muligens kristne. Og faktoider som er etablert som selvfølgeligheter er ikke enkle å imøtegå. Noen ganger hevdes de åpent, andre ganger utgjør de en slags taus kunnskap, et bakteppe i offentlige samtaler om kristen tro.

De fremsettes ikke bare anonymt i kommentarfelt, men av fremstående forfattere, politikere og journalister, i riksdekkende media, i romaner, populærvitenskap og altså i skolens lærebøker.

Dermed kan Torbjørn Jagland skrive i en kronikk i *Aftenposten* at "Hvordan hadde det gått med kristendommen hvis den fortsatt lærte at jorden er flat?".<sup>18</sup> Og Kjetil B. Alstadheim formidlet det klare budskapet i *Dagens Næringsliv* i februar 2011 at Kjell Magne Bondevik "stod plantet i en lang, men kanskje ikke så stolt kirkelig tradisjon der kunnskap er farlig og folk som mente jorden var rund ble brent på bål".

Resultatet er at det er blitt en apologetisk oppgave å forsvare normal vitenskap. Noen vil til og med avvise faglige konklusjoner fordi de høres ut som apologetikk. Tilsvarende kan det oppfattes som ironisk at kristne kritiserer andre for å tro på myter. Men heller ikke i livssynssamtaler kan det aksepteres å hevde ting som strider med kilder og vitenskap. Mytene blir ikke bedre hvis de i tillegg etablerer eller styrker stereotyper som at Kirken satte naturvitenskapen tilbake tusen år. Det er vanskelig ikke å tenke at kristen tro oppfattes annerledes om man følger forskning som viser at Kirken i stor grad omfavnet antikkens naturfilosofier og styrket troen på naturlover ved troen på en rasjonell lovgiver utenfor naturen. Det gir et annet bakteppe om man oppfatter at kristen tro var ødeleggende for utviklingen for moderne vitenskap, enn om man oppfatter den som viktig for utviklingen.

Litteraturfilosofen Roland Barthes (1915-1980) argumenterte på 1950-tallet for at det til alle tider finnes myter som speiler normer og grunnforestillinger som inngår i faste mønstre, eller store fortellinger.<sup>19</sup> På 1800-tallet handlet dette i stor

grad om at gudstro var skadelig og en konsekvens av manglende kunnskap. En av de store fortellingene var om veien vekk fra den mørke middelalder der man brant hekser og trodde jorden var flat.<sup>20</sup> I følge Barthes vil det vekke motstand å avsløre mytene. Men skulle de forsvinne eller miste sin kraft, kan likevel interessene som skapte dem leve videre. Dermed kan det oppleves som et Sisyfos-prosjekt å motvirke mytene. Selv om en faktoide kan dyttes fram i lyset så den sprekker, ruller den tilbake til start med ny kraft.<sup>21</sup> Når det likevel er viktig å si fra, er det fordi mytene forsterker og forsterkes av fiendebilder – og fordummer den offentlige samtalen.

Men så har vi altså utfordringen med at dette ikke er på radaren selv i tunge norske kulturaviser, slik det fremgikk i anmeldelser da de såkalte nye ateistene kom på banen for noen år siden. Selv om Herman Willis i *Morgenbladet* var kritisk til nå avdøde Christopher Hitchens' bitende oppgjør med religion, mente han at "Styrken ved *god is not Great* er at den er etterrettelig og nøktern i omgang med fakta".<sup>22</sup> Problemet var ikke at Hitchens tok feil i noe, men at hans ærend i likhet med Gregers Werle i Ibsens *Vildanden* hadde noe "kaldt og retthaversk over seg" som det er god grunn til å bekjempe. Fordi mennesket er så rart og sammensatt, og fordi man som Kant er tvunget til å tenke på 'stjernehimmelen over meg og den moralske lov inni meg'".

Jeg har sympati med Willis. Vi har alle møtt noen som ikke kan akseptere den minste lille usannhet. Samtidig står Willis i fare for å løfte livssyn ut av virkeligheten, som da *Arbeiderbladet* på 80-tallet stilte spørsmålet om Scientologi-kirken var "religion eller løgn?". Det må være lov å kritisere religioner uten at man blir beskyldt for å være kald og retthaversk.

Vi kan ikke gi religion diplomatisk immunitet, like lite som religionskritikken.

For dette slår begge veier. Enten man er ateist eller kristen, bør man ikke akseptere store og stemplende faktafeil som et bakteppe i livssynsdebatten. I likhet med Richard Dawkins og Sam Harris er Hitchens definitivt ikke "etterrettelig og nøktern i sin omgang med fakta". Vi snakker rett og slett om en journalist som gjorde karriere på mer eller mindre vittige provokasjoner. Tettheten av feil og fordommer er blant hans svakheter.<sup>23</sup> Vi ser det når han deler en antisemittisk myte om at "Ortodokse jøder har samleie gjennom et hull i lakenet".<sup>24</sup> Hitchens hevder også at mange av Aristoteles verker "ble ødelagt da den kristne keiser Justinian stengte filosofiskolene" slik at tenkere som Peter Abelard kun hadde tilgang på bruddstykker.<sup>25</sup> Han presterer altså både å gjengi myten om at den klassiske arven ble rasert av kristne, og at stengningen av det nyplatoniske akademiet i Aten i år 529 hadde noe å gjøre med Aristoteles. Det blir ikke bedre når han hevder at forfatterne av Bibelens evangelier ikke kan "bli enige om noe som helst av betydning".<sup>26</sup> Det er underlig om han mener det er uten betydning at Pontius Pilatus styrte, at Jesus virket i Galilea og ble korsfestet i Jerusalem, at han hadde disipler, at han underviste kvinner, at han stod opp for de svake, at vi ikke bare bør elske vår neste, men også våre fiender, at han talte med en uvanlig autoritet, at han lå i konflikt med religiøse ledere, at han kom med tilgivelse, at kvinner var de første som fant at graven var tom og at Jesus stod opp fra de døde.

Slike eksempler er det dessverre mange av også hos Dawkins, enten temaet er historie eller kosmologiske gudsbevis.<sup>27</sup> Resultatet blir ikke bedre av en pussig mangel på forståelse for rasjonell argu-

mentasjon og grunnlagsdebatt. I stedet for å vise at hans eget syn er sant, spiller Hitchens som andre nye ateister på at det er selvfølgelig.

### Mytene om Da Vinci-koden

Feil og fordommer er ikke bare typiske for nye ateister. Med Dan Browns *Da Vinci-koden* dukket dette for alvor opp også i superbestselgende romaner. Også her syntes bokanmeldere ikke bare å tro at Brown bygget på fakta, de lot seg til og med imponere av det de oppfattet som ”faktagranskning” og ”intellektuell troverdighet”. Mens selv om innledningen hevdet at mye var fakta, handlet boken i realiteten om det motsatte. I stedet for seriøse studier baserte Brown seg på misvisende populærvitenskap og konspirasjonsteori-er funnet opp på 1980- og 90-tallet.<sup>28</sup>

Dermed ble det også marked for motbøker som fra ulike ståsteder viste at Dan Brown på uholdbart grunnlag etablerte og opprettholdt myter og fiendebilder om katolisismen spesielt, og om kristen tro generelt.<sup>29</sup> Mye av det samme er dessverre tilfelle for andre som kobler historiske gåter til kirkehistorien.

### Et merkelig blindfelt

Nå er det ikke bare i populærkulturen eller lærebøker på lavere nivå at vi møter myter som påvirker livssynssamtaler. Ett av de mer interessante blindfeltene i akademia er gudsbevisene. Nå betyr ikke det at Gud egentlig er bevist uten at akademia har fått det med seg, men at gudsbevisene dels er annerledes og dels er bedre enn man kan få inntrykk av. Et eksempel er påstanden om at kosmologiske gudsbevis tar utgangspunkt i at alle ting må ha en årsak og fra dette konkluderer med at universet må ha en årsak og at dermed eksisterer Gud. Men selv om kosmologiske argumenter foreligger i mange versjoner

og har endret seg noe over tid, er denne varianten ukjent. De klassiske argumentene er mest kjent fra Thomas Aquinas tre første gudsbevis selv om andre av samtidens filosofer var mer presise og utførlige.<sup>30</sup> Det første av hans argumenter er at når noe fysisk *endres* (ikke ”beveges” som det ofte gjengis), må det må være noe som utløser eller betinger endringen. Og det kan ikke være det som noe blir endret til, for det finnes jo ikke ennå. Ettersom en uendelig rekke av noe må bli endret av noe annet enn seg selv ikke er mulig siden det da alltid vil mangle én betingelse for endring, må det finnes en primær endrer (”første beveger”) med en natur som ikke kan eller trenger å endres. Dette er ikke et premiss, men en konklusjon. I likhet med hans andre argumenter er ikke saksforholdet endringer etter hverandre i tid (Thomas argumenterer innenfor et aristotelisk tenkesett der universet er evig), men om noe som er samtidig, primært eller grunnleggende, til alle tider.

Videre finnes versjoner knyttet til *prinsippet om tilstrekkelig forklaring* hos Gottfried Leibniz. Dette argumentet handler om at alle ting må ha en tilstrekkelig forklaring eller grunn til å eksistere som de gjør, om de skal kunne eksistere eller (i en mildere variant) kan ha en forklaring. En rekke av forhold som har en slik tilstrekkelig grunn utenfor seg selv, kan imidlertid ikke strekkes tilbake i det uendelige, fordi det da alltid vil mangle en tilstrekkelig grunn. Dermed er Leibniz’ konklusjon at det må finnes noe som har en tilstrekkelig grunn i sin egen natur. Dette argumenterer han videre for at ikke kan være noe fysisk, men Gud. En mer forsiktig variant av argumentet er at hvis universet eller alt fysisk har en (tilstrekkelig) forklaring, finnes Gud – og finnes ikke Gud, har ikke universet en forklaring.

For det tredje finner vi en annen variant hos Johannes Filoponos på 500-tallet. Han argumenterte mot Aristoteles som hevdet at universet var evig og konkluderte følgelig med at den fysiske verden må ha begynt å eksistere. Siden ikke noe kan forårsake noe før det eksisterer, må årsaken til det fysiske være noe annet enn det fysiske, altså noe ikke-fysisk og transcendent. Argumentet ble stort sett oversett i kristen tenkning som holdt seg til Aristoteles, men fikk en blomstring innenfor arabisk filosofi (*kalam*) i middelalderen og er blitt aktuelt med moderne kosmologi og Big Bang-modellen.

Det viktige å merke seg her er at ingen av disse variantene sier at alle ting må ha en årsak, slik at universet følgelig også må ha en årsak og at Gud dermed må eksistere. Tvert i mot er argumentene prinsipielt sett at siden ikke alle ting *kan* ha en årsak, må Gud finnes. Siden noe ikke kan komme fra ingenting og noe finnes, må noe være fra evighet av – altså uskapt. Hvis noe må være evig, gir det ikke mening å spørre hva som skapte det som altså ikke er skapt, som når det innvendes ”Men hvem skapte Gud?”.

Kosmologiske argumenter fremstilles altså kontrafaktisk i mange sammenhenger, som hos Bertrand Russell, John Hospers, David Brooks, George H. Smith og Keith Parson. I følge Hospers er argumentet ”ikke bare ugyldig, men selvmotsigende. Konklusjonen som sier at noe (Gud) ikke har en årsak, motsier premisset som sier at alt har en årsak. Hvis dette premisset er sant, kan ikke konklusjonen være sann; og hvis den konklusjonen er sann, kan ikke premisset være det”.<sup>31</sup> Brooks hevder ikke veldig overraskende at argumentet fører til en uendelig regress, eller (eventuelt) til at universet selv må være en like god kandidat til en første årsak som en ukjent størrelse som en eller

annen form for gud.<sup>32</sup>

Men det foreligger altså ingen historisk kjente argumenter av en slik type hos teistiske filosofer. Vi finner det ikke hos Aristoteles, Thomas Aquinas, Duns Scotus, Leibniz eller Descartes, eller i dag hos Alvin Plantinga, John Haldane, William Lane Craig, Charles Taliaferro, Paul Meiser, Edward Feser eller andre. Det er nok forklaringen på at ateistiske filosofer som gjengir argumentet på denne måten, ikke oppgir noen kilde.

Men hvor kommer så disse misforståelsene fra? Norris Clarke gikk gjennom dette i en artikkel i 1970.<sup>33</sup> Han starter med Bertrand Russells kritikk av argumentet om den første årsak som i følge Russell er enkel å motbevise. Likevel aksepterte han det til han

som attenåring leste John Stuart Mills selvbiografi, der jeg fant denne setningen: «Min far lærte meg at spørsmålet: ‘Hvem skapte meg?’ ikke kan besvares, siden det straks fører til ytterligere spørsmål: ‘Hvem skapte Gud?’» Denne meget enkle setningen viste meg – og det mener jeg fortsatt – det gale i argumentet om den første årsak.

Hvis allting må ha en årsak, da må også Gud ha en årsak. Hvis det kan finnes noe uten årsak, kan det like gjerne være verden som Gud, altså kan ikke dette argumentet ha gyldighet som gudsbevis.<sup>34</sup>

Når Clarke undersøker utviklingen av denne varianten, ser han at den er eldre enn Stuart Mill og Hume som hver på sin måte presenterer det feil. Han fører det tilbake til Descartes eller Spinoza som diskuterte saken på en slik måte at det er lett å bli forvirret om man ikke er godt bevandret i Aquinas eller Leibniz. Descartes korte oppsummering av kosmologiske argumenter, som at alle ting ”har en årsak eller tilstrekkelig grunn for dets eksistens”,

ble feiloppfattet til å bety at *alt* må ha en annen årsak enn seg selv.<sup>35</sup>

Dermed er argumentet om første årsak som Hume-Russell-tradisjonen angriper så knusende et ikke levedyktig metafysisk monster. Men det er et monster de har skapt selv, og ikke hentet fra noen teistisk filosof. Det er en form for hybrid mellom de skolastiske og kartesianske rasjonelle tradisjonene og gir ikke mening i noen av dem og kan avvises av begge.<sup>36</sup>

Dermed ser vi altså at den mest kjente og moderne fremstillingen av det kosmologiske argument, både i lærebøker og religionskritikk, bygger på en grunnleggende misforståelse. At dette i så liten grad er blitt korrigert i årene etter Clarkes analyse, antyder at feilfremstillinger kan være seiglivete også i fagmiljøer.

Den samme tendensen gjør seg også gjeldende for fremstillinger av Paleys designargument og avvisningen av kosmologiske argumenter i tradisjonen fra Kant. Et av mange typiske eksempler er Eirik Thorstensen korte presentasjon i *Ateismekritikk*.<sup>37</sup> Han trekker frem det ontologiske argumentet, som forøvrig Thomas Aquinas ikke bruker. Dette er et helt annet argument enn noen av de kosmologiske nevnt over. Det har sin mest kjente form hos Anselm av Canterbury som fremstiller det i *Proslogion* slik at Gud er det som man ikke kan tenke noe høyere enn. Men en Gud som eksisterer i mer enn tanken, er enda mer perfekt enn en Gud som eksisterer kun i tanken. Konklusjonen er at hvis Gud er det mest perfekte vesen, må Gud eksistere, ellers hadde ikke Gud vært perfekt. Thorstensen hevder med henvisning til Kant bl.a. at argumentet kan avvises fordi det oppfatter eksistens som et predikat, uten å synes kjent med at moderne fremstillinger av argumentet (som

hos Alvin Plantinga) handler om *nødvendig* eksistens, som altså er et predikat. Selv om argumentet fortsatt har klare svakheter, og ikke støttes av denne artikkelforfatteren, er svakhetene andre enn dem Kant trakk frem.

Verre er imidlertid påstanden om at ”det kosmologiske argumentet hviler på det ontologiske siden det forutsetter at være er et predikat”. Dette er en misforståelse som det heller ikke er belegg for, verken hos Thomas Aquinas, Leibniz, eller nyere filosofer som fremmer kosmologiske argumenter. Tvert i mot tar flere av disse tenkerne avstand fra det ontologiske argumentet. Den samme misforståelsen ser vi i det Kant kaller for det fysiko-teleologiske argumentet (fra at det finnes orden i tilværelsen til at det må finnes noe bak naturen som ordner tilværelsen) som også angivelig ”forutsetter at eksistensen er et predikat”, uten å vise hvor man finner en slik forutsetning hos teistiske tenkere.

Når slike feilpresentasjoner oppstår i fagmiljøer kan grunnen, som Clarke er inne på, være at man ikke forholder seg til primærkilder. I stedet bygger man på tradisjoner og fremstillinger som har fått sitt eget liv, uten nærkontakt med verken fortidens filosofer eller dagens debatt. En effekt blir også at man ikke nevner eller kjenner andre og antagelig mer brukte argumenter i dag, som Kalam-argumentet og Fininnstillingsargumentet.<sup>38</sup> Førstnevnte av disse er kort omtalt over, mens sistnevnte bygger på at mange fysiske parametere er slik at det skal ørsmå endringer til for at ikke bare liv ikke kan eksistere, men at materie blir gass eller en tett masse med enorm gravitasjon.<sup>39</sup> Argumentet forsøker å vise at bevisst design er den beste forklaringen på at universet på fundamentale måter er egnet for liv.



## Allmenn konklusjon

Kristen apologetikk kommer i mange farger og fasonger. Den berører populærvitenskap og lærebøker, fag og forskning. Samtidig handler den også ikke bare om særkristne standpunkter, men om allmenne sannheter som bør være presise i lærebøker og leksika. Som Justin Martyr kan man også i dag appellere til fornuft og

etterprøvnbarhet. Selv om det ikke er vanlig å betrakte moderne forskning som kristen apologetikk, kan deler av den brukes til å motvirke negative stereotypier eller gi grunner for kristen tro. Heller ikke i samtaler om livssyn bør vi slå oss til ro med premisser og påstander som bygger på myter og falsk vitenskap.

## Noter

1. Teksten er lagt ut på <<http://www.newadvent.org/fathers/0126.htm>>, [15.08.2014]. Justin appellerer til fornuften fremfor onde rykter og tradisjoner: "Reason directs those who are truly pious and philosophical to honour and love only what is true, declining to follow traditional opinions, if these be worthless". Anklagene må undersøkes nøye og vurderes rasjonelt slik at dommen ikke styres av følelser: "But lest anyone think that this is an unreasonable and reckless utterance, we demand that the charges against the Christians be investigated, and that, if these be substantiated, they be punished as they deserve; [or rather, indeed, we ourselves will punish them.] But if no one can convict us of anything, true reason forbids you, for the sake of a wicked rumour, to wrong blameless men, and indeed rather yourselves, who think fit to direct affairs, not by judgment, but by passion".
2. Som en variant av dette formidlet Arne Næss til mange årskull ex.phil-studenter at i følge Paulus var bare mannen skapt i Guds bilde, ikke kvinnen. *Filosofiens historie 1* (Oslo: Universitetsforlaget, 1980), 230.
3. I følge Arnfinn Stigen så Kirken i middelalderen kroppen som "hellig og ukrenkelig, og disseksjon ... forbudt". På den annen side oppveide kanskje kirkens pleie og omsorg for de syke "de skadevirkninger for medisinsk forskning som skyldtes den kristne tro" i *Tenkningens historie - bind 1*, (Oslo: Gyldendal norsk forlag, 1984), 245. I realiteten forbød ikke Kirken disseksjoner og de er omtalt i Bysants fra 700-tallet og Vest-Europa fra 1235. Miller *The Birth of the Hospital in the Byzantine Empire* (Baltimore: The John Hopkins University Press, 1995), 187-89. Feil kunnskap kom i stor grad av forbudet mot slike disseksjoner i den gresk-romerske og arabiske verden, og manglende mulighet til å gjengi anatomiske tegninger før boktrykkerkunsten.
4. J. Hannam *God's Philosophers. How the Medieval World Laid the Foundations of Modern Science* (London: Icon Books, 2009), 1-6.
5. Rundt femti slike påstander er diskutert i Davidsen *Da jorden ble flat: Mytene som ikke ville dø* (Oslo: Luther, 2010).
6. J. Hannam *The Foundation and Loss of the Royal and Serapeum Libraries of Alexandria* (2003) <<http://www.bede.org.uk/Library2.htm>>, [15.08.2014].
7. Stigen *Tenkningens historie*, 207.
8. (Davidsen *Da jorden ble flat*, 59-72, se også M Dzielska, *Hypatia of Alexandria* (Harvard: Harvard University Press, 1995)
9. Den eneste kilden som sier noe om Justinians forordning overfor Aten peker paradoksal på at dette handlet om å undervise i filosofi, tolke astronomi og kaste terninger, som drøftet i Edward J. Watts *City and School in Late Antique Athens and Alexandria* (Berkeley: University of California Press, 2006), 128-138. Koblingen kan vanskelig forklares på andre måter enn et forbud mot spådomskunstene som var sentrale i enkelte nyplatonske retninger. Lærekreftene ble ikke mer avskrekket enn at de allerede i 532 var tilbake i Østromerriket etter et kort opphold hos perserkongen.
10. D.R. Danielson "The great Copernican cliché" *American Journal of Physics* Vol. 69, No. 10, October (2001); *Copernicus and the Tale of the Pale Blue Dot*, The American Scientific Affiliation, Colorado <<http://faculty.arts.ubc.ca/ddaniels/docs/bluedot.RT>>, [15.08.2014] og Davidsen *Da jorden ble flat*.
11. Hannam *God's Philosophers*, 306-9.
12. Hannam *God's Philosophers*, 315-28.
13. D. Livingstone *Darwin's Forgotten Defenders* (Edinburgh: Eerdmans & Scottish Academic Press, 1987)
14. Ronald L. Numbers *The Creationists: From Scientific Creationism to Intelligent Design* (Expanded Edition, Cambridge, Ma.: Harvard University Press, 2006)
15. Smestad *Matematikkhistorie i grunnskolen lærebøker: en kritisk vurdering*, Høgskolen i Finnmark, 51. <<http://home.hio.no/~bjorsme/rapport.pdf>>, [15.08.2014]. (Smestad oppgir som kilde Matematikk åtte-ni-ti 9 s. 186)
16. Smestad *Matematikkhistorie i grunnskolen*, 51 (oppgir som kilde Pluss 6b s. 67)
17. Smestad *Matematikkhistorie i grunnskolen*, 51.

18. *Aftenposten* 17.02.06
19. Roland Barthes *Mythologies* (London: Paladin, 1972).
20. Tross forestillingene om det motsatte, ble det ikke henrettet millioner under hekseprosessene, de foregikk ikke i middelalderen og skyldtes ikke en kirkelig klappjakt på kvinner R. Hagen *Hekser – fra forfølgelse til fortryllelse* (Oslo: Humanist forlag, 2004).
21. F.eks. synes det å ha hatt liten effekt at myten om at man i middelalderen mente jorden var flat ble avslørt i et dobbeltsidig oppslag i *Aftenposten* i 2005, basert på to artikler på forskning.no 13. juli 2005: *Da jorda ble flat* <<http://www.forskning.no/artikler/2005/juli/1121171012.19>>, [15.08.2014] og *Jorda har alltid vært rund!* <<http://www.forskning.no/artikler/2005/juli/1121171437.63>>, [15.08.2014].
22. ”Turboateisten”, *Morgenbladet*, 29. juni 2007, <<http://morgenbladet.no/boker/2007/turboateisten#.U9pKJ6Mn83I>>, [15.08.2014].
23. Jeg har gått gjennom tjue slike i *Da jorden ble flat*, 175-181.
24. Christopher Hitchens *God is not Great* (New York: Twelve, 2007), 54.
25. Hitchens, *God is not Great*, 68
26. Hitchens *God is not Great*, 111.
27. Hitchens *God is not Great*, 265 refererer til Kant som vi tar opp senere i artikkelen, Richard Dawkins *The God Delusion* (London: Bantam Press, 2010), 77-79 refererer ikke til noen og det synes. Se også Davidsen *Svar på tiltale: Nye ateister – gamle anklager – gode grunner for tro* (Oslo: Lunde, 2012), 293-301.
28. Se f.eks. Davidsen Davidsen, B.A. 2006, ”Koder og kontanter. Når kreativiteten sitter i blodet. Et skeptisk blikk på Hellig Blod, Hellig Gral”, i A. Dyrendal. m.fl. (red.) *Åpent sinn eller høl i hue?* (Oslo: Humanist forlag, 2006).
29. Som Barth Ehrman *Truth and fiction in The Da Vinci Code* (Oxford: Oxford University Press, 2004) Carl E. Olson og Sandra Miesel, *The Da Vinci Hoax* (San Fransisco: Ignatius Press, 2004) og Davidsen ”Koder og kontanter”. Religionshistoriker Asbjørn Dyrendal har også en gjennomgang i ”Bråket om Da Vinci koden” <<http://www.forskning.no/artikler/2004/juni/1086786554.92>>, [15.08.2014].
30. Thomas’ formuleringer i *Summa Theologica* er påminnelser for studenter. De er mer utførlig presentert i hans *Contra Gentiles* og hos andre tenkere i arabisk og europeisk tradisjon før og etter Thomas Aquinas, jf. William L. Craig *The Cosmological Argument from Plato to Leibniz* (Eugene, Oregon: Wipf and Stock Publishing, 2001), 152 og 158–9. Argumentasjonsstrukturen i Thomas’ andre vei er at siden noen fysiske fenomener har en bevirkende årsak, må det være en primær (bevirkende) årsak siden en uendelig rekke av slike årsaker ikke er mulig. Den tredje vei handler om at siden alt fysisk synes avhengig av noe annet enn seg selv (det vil si kontingent) for å være som det er, må det eksistere noe som ikke er avhengig av noe annet enn seg selv (det vil si ikke-kontingent), siden man ellers ville hatt en uendelig rekke av avhengigheter som alltid ville mangle minst én avhengighet for å bli realisert.
31. Hospers, sitert i Smith *Atheism: The Case against God*, The Skeptic's Bookshelf (Buffalo NY: Prometheus Books, 1989), 239, min oversettelse.
32. Brooks, sitert i Smith *Atheism*, 239-240. Min oversettelse.
33. N. Clarke “A Curious Blindspot in Anglo-American Anti-Theistic Argument”, *The Monist*, 54 (1970), 182-200.
34. Bertrand Russell *Hvorfor jeg ikke er en kristen* (Oslo: Humanist forlag, 1996), 24-5.
35. Clarke “A Curious Blindspot” 196.
36. Clarke “A Curious Blindspot”, 196-7
37. E. Thorstensen *Ateismekritikk: Om reduksjonisme, religion og samfunn* (Oslo: Akademika, 2013), 17.
38. En gjennomgang av disse og mange andre er gitt i Atle Søvik og Bjørn-Are Davidsen *Eksisterer Gud? En drøfting av argumenter i for og i mot* (Oslo: Cappelen Damm Akademisk, 2013).
39. Fysikeren Luke Barnes definerer fininnstilling slik: “FT: In the set of possible physics, the subset that permit the evolution of life is very small” (Barnes “The Fine-tuning of the universe for intelligent life” <<http://arxiv.org/pdf/1112.4647v1.pdf> >, [05.11.2012].